

Отже, результати емпіричного дослідження показали, що під час навчання у вишах для студентів – майбутніх психологів характерними є переважання навчальної мотивації, низький рівень мотивації досягнення; недостатня осмисленість життя, середній рівень самоактуалізації; переважання екстернальності в оцінці власної здатності контролювати події свого життя; недостатня впевненість у власних силах, пасивність в оволодінні майбутньою професійною діяльністю, інертність, залежність від зовнішнього контролю; середній рівень розвитку рефлексивності, самоповаги; часто неадекватно завищена самооцінка професійно значущих якостей; нечіткість уявлень про зміст майбутньої професійної діяльності і своє місце у ній.

Відтак, усе вище сказане дозволяє зробити висновок про те, що освітнє середовище вищої школи не достатньо актуалізує розгортання суб'єктного потенціалу майбутніх психологів. Отже, постає необхідність удосконалення підготовки спеціалістів у вищому навчальному закладі, створення психолого-педагогічних умов, які б сприяли розвитку ідентифікації студентів з суб'єктом своєї майбутньої професійної діяльності, інтернальності, відповідальності, рефлексивності, загального позитивного самоставлення та самоактуалізації.

Список використаних джерел

1. Асмолов А.Г. По ту сторону сознания; методологические проблемы неклассической психологии / А.Г. Асмолов. – М.: Смысл, 2002. – 480 с.
2. Ваньков А.Б. Психолого-педагогические условия развития субъектности будущего педагога: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. / Алексей Борисович Ваньков. – М., 2006. – 187с.
3. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості / З.С. Карпенко. – Івано-Франківськ: Лілея - НВ, 2009. – 512 с.
4. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А.В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – №5. – Т.24. – С. 45-57.
5. Ксенофонтова Е.Г. Исследование локализации контроля личности – новая версия методики “Уровень субъективного контроля” / Е.Г. Ксенофонтова // Психологический журнал. – 1999. – №2. – Т.20. – С.103-114.
6. Леонтьев Д.А. Тест смысло-жизненных ориентаций: методическое руководство / Д.А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1992. – 94 с.
7. Практикум по возрастной психологии / [под ред. Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко]. – СПб.: Речь, 2001. – 688 с.

8. Практическая психодиагностика: методики и тесты / [под ред. Д.Я. Райгородского]. – Самара: Бахрах-М, 2006. – 480 с.
9. Радчук Г.К. Формування самооцінки професійно значущих якостей особистості старшокласника при виборі педагогічної професії: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / Радчук Галина Кіндратівна. – К., 1992. – 216 с.
10. Румянцева Т.В. Психологическое консультирование: диагностика отношений в паре / Т.В. Румянцева. – СПб., 2006. – 176 с.
11. Справочник практического психолога. Психодиагностика / [под общ. ред. С.Т. Посоховой]. – М.: АСТ; СПб.: Сова, 2005. – 671, [1] с.: ил.
12. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П.Фетискин, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 490 с.

The problem of students' personal development as future psychologists has been actualized in the article, as well as development their ability to realize the task and their personality's self-development values; to create their own world's image. Methodical foundations and empirical results of experimental researches of development peculiarities of subjective qualities with the future psychologists are highlighted.

Key words: personal and professional formation, future psychologists' subjectivity, subjectivities of quality.

Отримано: 4.03.2010

УДК 159.923.3:343.95

Т.В. Алексеева

Методологічні підходи до визначення поняття “особистість злочинця” як ключового у кримінальній психології

Стаття присвячена аналізу наукових поглядів на особистість злочинця, оцінці сутності та визначенню поняття “особистість злочинця”.

Ключові слова: злочинець, кримінологія, психологія, особистість злочинця, поняття.

Стаття посвячена аналізу научних поглядів на личність преступника, оцінці сутності і определения поняття “личность преступника”.

Ключевые слова: преступник, криминология, психология, личность преступника, понятия.

У процесі виконання конституційних вимог в Україні щодо забезпечення гарантій найвищих соціальних цінностей, якими є права і свободи людини, захист її життя й здоров'я (ст. 3 Конституції України) поряд із позитивними змінами має місце наявність тих складних криміногенних обставин, що стосуються зниження цінності людського життя, а саме – зростання кількості вбивств взагалі та вбивств при обтяжуючих обставинах (ст. 115 КК України).

При цьому структура особистості злочинців також зазнає суттєвих змін, тому необхідним є чітке розуміння складових елементів визначення такої базової категорії, як *особистість злочинця*, оскільки її неправильне розуміння призводить до виокремлення несуттєвих або взагалі не тих підстав та умов, причин злочинності.

Новизна обраної теми полягає у перегляді за сучасних умов деяких підходів до визначення досліджуваного поняття з урахуванням практики та результатів розвитку філософії, кримінальної психології та криминології.

Поняття “особистість злочинця” визначається як юридичними ознаками, які згідно з законом характеризують суб'єкт злочину, так і ознаками, що відображають особливості духовної сутності та містять внутрішні причини суспільної небезпеки особистості.

Вивчення особистісних передумов злочинної поведінки необхідно для реконструювання психологічної сторони генезису скоєного злочину, розуміння мотивів, цілей та психічного стану суб'єкта.

Науковці визначають декілька підходів до визначення поняття “*особистість злочинця*”:

- як до особистості, що скоїла злочин;
- як до сукупності соціальних властивостей конкретної особистості, зв'язків, стосунків, які у взаємодії з соціальними умовами визначили здійснення злочину;
- як до певного специфічного типу особистості, що має якісні відмінності від особистості, що є правослухняною.

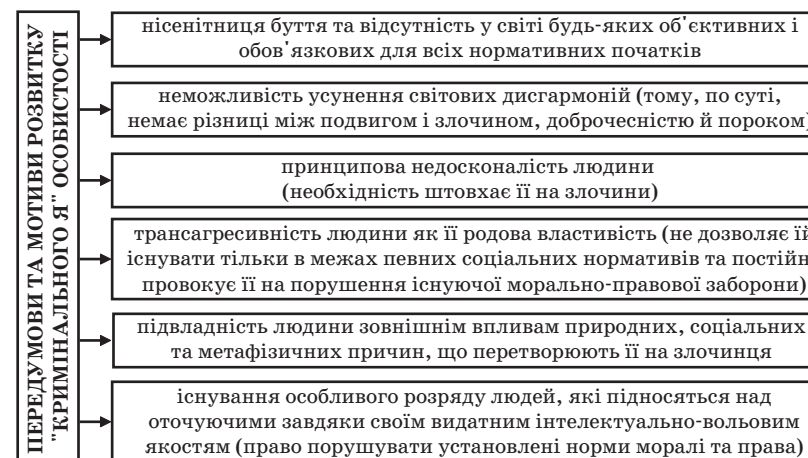
Розглядаючи особистість злочинця як один із предметів вивчення сучасної філософії, В.Бачинін, проводячи аналогію з усталеними в класичній філософії поняттями “Я” – “не-Я”, конструює поняття “кримінального-Я” та “кримінального не-Я” (схема 1) [2].

Також до питання вивчення особистості злочинця використовують такі підходи, як *теологічний, біологічний, соціальний та компромісний* між соціальним та біологічним підходами. На-

приклад, компромісний підхід розглядає особистість злочинця як сукупність істотних та стійких суспільних ознак і соціально зумовлених біопсихологічних особливостей індивіда, що, об'єктивно реалізуючись у вчиненні конкретного злочину, надають його вчинку характер суспільної небезпеки, а винній особі – властивість суспільної небезпеки, у зв'язку з чим вона притягується до відповідальності, передбаченої кримінальним законом (І.Даньшин) [3].

Схема 1

Передумови та мотиви розвитку “кримінального Я” особистості (за В.Бачиніним)

Для того, щоб характеризувати криміногенні особливості особистості злочинця, необхідно розуміти роль психічних властивостей, що створюють психологічну основу особистості у виникненні злочинної поведінки.

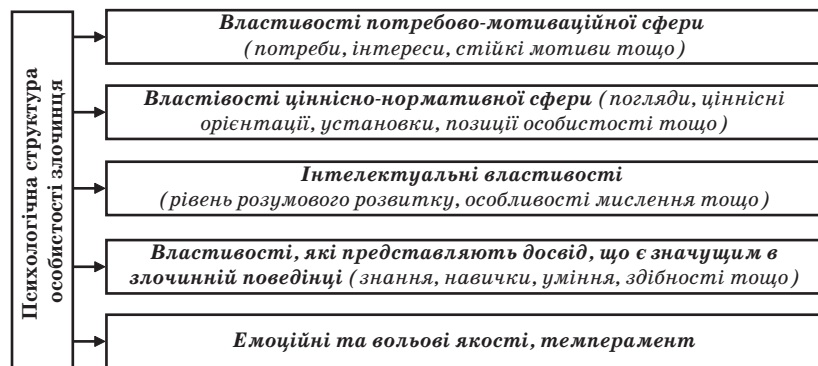
Суть криміногенності особистості виражає модель психологічної структури особистості злочинця (схема 2).

Психологічна структура особистості злочинця у виникненні злочинної поведінки повинна включати властивості, які обумовлюють:

- криміногенно значиме сприйняття певних соціальних умов і ситуацій;
- мотивацію до злочинної поведінки;
- прийнятність злочинної мети, яка визначається кримінальним способом реалізації мотивів;
- можливість досягнення злочинної мети.

Схема 2

Модель психологічної структури особистості злочинця

Очевидно, що підходи до вивчення особистості злочинця і до того, що є особистістю злочинця, які якості входять у це поняття в кримінології та юридичній психології, є досить різними. На питання, чи існують взагалі особливі особистісні ознаки злочинця, є дві протилежні відповіді.

Перша, найбільш розповсюджена, говорить про те, що особи, які вчинили злочини, відрізняються від правослужняних громадян наявністю у них антисуспільної спрямованості (П. Дагель, Н. Лейкіна, К. Ігошев, О. Сахаров, А. Долгова та інші).

Так, О. Сахаров вважав, що є всі підстави виділяти злочинну особистість, яка якісно відрізняється від інших громадян, антисуспільну особистість. Без цього вчення про особистість злочинця не має сенсу.

Н. Лейкіна висловлює думку, що злочинець як особистість відрізняється від інших людей тим, що він скоїв злочин внаслідок властивих йому антигромадських поглядів, негативного відношення до суспільних інтересів.

Н. Кузнецова вважає, що особистість злочинця являє собою систему соціальних та психічних якостей, що утворюють її суспільну небезпеку, яка, у свою чергу, детермінує вчинення злочину. Суспільна небезпека особистості злочинця відрізняє його від особистості не злочинця. Характер та ступінь особистісної суспільної небезпеки адекватні характеру та ступеню суспільної небезпеки вчиненого особою злочину, попереднім судимостям, елементам випадковості або, навпаки, злісності вчиненого.

В. Бурлаков стверджує, що відмінність особистості злочинця та особистості не злочинця складається з негативної спрямованості,

тобто з особистісних якостей, котрі отримали своє вираження у виді та характері злочинного діяння.

Інша точка зору полягає у запереченні поняття "особистість злочинця", оскільки, як вважають, не має в собі специфічних якостей, які притаманні тільки особам, засудженим за вчинення злочинів, окрім формального вступу в силу обвинувального вироку суду (Я. Яковлев, Г. Резник, Ю. Блувштейн тощо).

Так, Я. Яковлев наголошує, що немає якісної різниці між особистістю злочинця та особистістю не злочинця, і вважає підхід до вивчення внутрішніх психологічних процесів суб'єктивним та малопродуктивним.

Г. Резник підкреслює, що негативні якості осіб, які порушили кримінальний закон, притаманні багатьом респектабельним громадянам, котрі поважають кримінальний кодекс, тому не існує соціальних, психологічних та інших ознак, які однозначно характеризують особистість злочинця.

Ю. Блувштейн та О. Добринін дотримуються думки, що поняття "особистість злочинця" є міцно укоріненим у кримінології штампом, який став науковим підґрунтям для застосування таких заходів, як превентивне позбавлення волі потенційних злочинців, примусове лікування у психіатричних лікарнях осіб, симптомом душевної хвороби яких стало вчинене ними правопорушення, міліцейський нагляд за особами, які відбули призначене їм судом покарання і тим самим згладили свою вину перед суспільством, тощо.

Деякі визначення поняття "особистість злочинця" не дають можливості провести різницю між особистістю злочинця та особистістю не злочинця.

Так, М. Беляєв під особистістю злочинця розуміє сукупність соціально-демографічних, соціально-психологічних, моральних та правових якостей, ознак, зв'язків та відносин, які характеризують особистість, що вчинила злочин, і впливають на її злочинну поведінку.

А. Зелінський запропонував розрізняти поняття "особистість злочинця" і поняття "особа, що вчинила злочин". Він вважав, що особистість людини формується в процесі діяльності, і тому особистість злочинця є особистістю людини, яка вчинила не окреме правопорушення, а систему злочинних дій, тобто злочинну діяльність. Злочинна діяльність знаходить своє вираження у правових формах повторності, сукупності, рецидивів злочинів, а також у скоєнні діяння, що розглядається як один злочин, але складається з декількох дій. Всякий навмисний злочин, якщо він програмується й учиняється за допомогою раніше намічених дій, є злочинною діяльністю.

На думку А.Зелінського, особистість злочинця – це сукупність психологічних та моральних характеристик, тією чи іншою мірою типово притаманних людям, що винні в злочинній діяльності певного типу [5]. Що ж стосується особистості інших правопорушників, то їх можна назвати *особами, які скоїли злочини*, тому що їм не притаманні статистично достовірні особистісні особливості. А.Зелінський вважав, що не існує злочинної особистості взагалі, тому можна лише говорити про особистість злочинця певного типу (корисливого, агресивного, білокомірцевого, анархічного).

О.Ратинов наголошував, що принципово відрізняє злочинців від не злочинців не одна якась якість або їх сума, а комплекс особистісних особливостей, який має характер системи [6].

Орієнтуючись на цілісний підхід до особистості злочинця, відмовляючись від формально-логічного трактування, О.Ратинов виділив ряд проблем, пов'язаних зі встановленням змісту поняття *“особистість злочинця”*:

- нелінійна багатофакторна залежність злочинної поведінки від великої кількості взаємодіючих причин і умов об'єктивного і суб'єктивного характеру, через що жоден з чинників не може сам по собі бути визначаючим;
- цілісність і системність людської особистості, що унеможливує розуміння її як простого набору психічних функцій і властивостей, що диктує необхідність глибокого дослідження особистості;
- пластичність психіки і мінливість особистості під впливом досконалого злочину, процедури судочинства, вживання санкцій, у зв'язку з чим властивості, що виявляються в засудженого, не обов'язково були йому притаманні у момент скоєння злочину;
- свідомі та несвідомі маскування і захисні механізми, що перешкоджають проникненню дослідника в інтимний світ особистості злочинця;
- неможливість використання в готовому вигляді більшої частини відомих психологічних методик без їх переробки щодо специфічних завдань і умов дослідження особистості злочинця.

Досліджуючи механізм законослухняної поведінки як антипод злочинної, О.Ратинов встановив, що в ньому відсутня, будь-яка самостійна фаза психічної діяльності, а чинники, що його детермінують, співвідносяться як внутрішній і зовнішній соціальний контроль.

А.Долгова аналогічно наголошує на тому, що якісну різницю між особистістю злочинця і не злочинця визначають не окремі

ознаки, а лише їх сукупність. Цей комплекс якостей особи вступає в тісний зв'язок із соціальним середовищем.

В.Смельянов вважає, що тільки певний склад економічних, ідеологічних, соціальних і біологічних факторів дає реакцію, яка називається злочинном. Тому причиною злочинності є синтез явищ соціального та біологічного характеру.

Ю.Антонян відзначає, що поняття *“особистість злочинця”* наповнено психологічним змістом. Оскільки психологічні риси беруть участь у формуванні морального облику особистості, є підстави стверджувати, що злочинці від незлочинців в цілому відрізняються етично-правовою специфікою [1].

Що стосується провідних психологічних особливостей особистості злочинця, то Ю. Антонян відносить до них імпульсивність, агресивність, асоціальність, гіперчутливість у взаєминах, соціальну відчуженість, тривожність у поєднанні з негативним змістом ціннісно-нормативної сфери особистості.

За Ю.Чуфаровським, злочинець є особистістю, яка скоїла злочин та визнана винною в результаті судового розгляду.

Н.Кропачов визначає особистість як сукупність соціально-демографічних, моральних і правових властивостей, ознак, зв'язків, відношень, що характеризують особу, яка вчинила злочин, і впливають на її злочинну поведінку.

О.Алексеев вважає, що особистість злочинця є сукупністю соціально значущих властивостей, які в поєднанні із зовнішніми умовами (ситуацією) впливають на злочинну поведінку, причому визначення особистості злочинця як такої особи, котра вчинила злочин, має формальний відтінок.

На думку А.Закалюка, особистість злочинця є сукупністю специфічних соціально-типових ознак, що базується на визначенні специфічних особистісних ознак та їх походження, впливу на кримінально-правову характеристику та їх детерміністичну залежність від факту вчинення злочину. При цьому особливість специфічних соціально-типових ознак особистості злочинця полягає у тому, що вони:

- формуються у процесі неблагополучного соціального розвитку особистості;
- відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та суспільною небезпечністю;
- обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи;
- безпосередньо спричиняють вчинення злочину [4].

Викладене дозволяє стверджувати, що установлення характерних ознак особистості злочинця має важливе як теоретичне, так

і практичне значення. Однак вимоги п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України про врахування особистості винного носять більш обмежений і конкретно спрямований характер.

Можна відзначити, що окремі психічні утворення розглядаються як типові чинники злочинної поведінки.

Наприклад, В.Романов до них відносить завищений рівень домагань і самооцінки, егоцентризм, підвищену образливість, емоційну нестійкість, високу ригідність розумових процесів.

Інші науковці відзначають занижену самоповагу, глибоку рожбіжність між реальним та ідеальним "Я", високу тривожність, схильність до ризику, тенденцію добиватися цілей, ігноруючи небезпеку, дратівливість, підвищену ранимість, злопам'ятність, відчуття власної неповноцінності, ущемленості, потребу в гострих емоційних переживаннях.

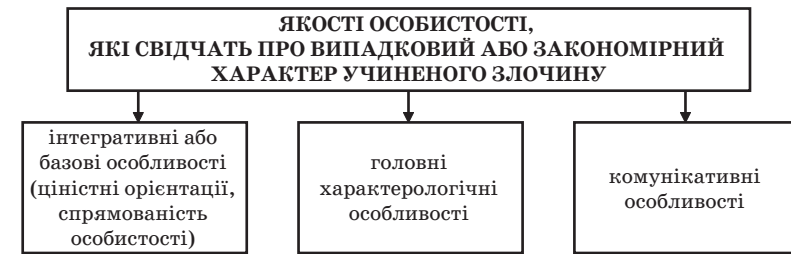
Наприклад, у злочинців, схильних до імпульсивного насильства, наголошуються уявлення про міжособистісні стосунки. Все це свідчить, що наведені властивості особистості є мотивуючими або представляють особливості когнітивного стилю особистості, а деякі змістовні характеристики в різних дослідженнях виражають протилежність.

У низці наукових досліджень, проведених вітчизняними і зарубіжними вченими-кримінологами, розглядається вплив психічних аномалій на злочинну поведінку (Ю.Антонян, Л.Балабанов, В.Гульдман, О.Ситковська та ін.). Їх висновки полягають в тому, що психічні аномалії не визначають антигромадський зміст поведінки, а виступають лише умовами прояву деформацій спрямованості особистості.

О.Ситковська наголошує на необхідності врахування тих якостей та станів особистості винного, які знайшли прояв у механізмі злочинної поведінки або мають значення для індивідуалізації покарання [7]. Вона умовно розділяє ці якості на декілька груп, що вказують на закономірність або випадковість прийняття рішення про вчинення злочину, рівень керованості поведінкою в процесі вчинення злочину, прогноз впливу покарання й можливість корекції (схема 3).

О.Ситковська вважає, що не потрібно проводити вивчення цих якостей у кожному конкретному випадку вчинення злочину, тому залежно від характеру правопорушення та його механізму ті чи інші блоки можуть виключатись з розгляду. Отже, глибина аналізу цих якостей повинна виходити з конкретної задачі, яка визначає реально необхідну мету вивчення особистості для індивідуалізації відповідальності, виходячи із скоєного злочину [6].

Якості особистості, які свідчать про випадковий або закономірний характер учиненого злочину (за О.Ситковською)

На думку В.Кудрявцева, психологічні категорії слід застосовувати в тому смислі й значенні, яке прийнято у психологічній науці. Що стосується вивчення таких психологічних за своєю природою явищ, як особистість, мотив, мета, афект тощо, то воно повинно проводитись юристами на дійсно психологічній основі.

Зазначимо, що розробка проблеми особистості злочинця має важливе практичне значення у попереджувальній діяльності. Врахування особистісного фактора відіграє майже головну роль та знаходить свій прояв у таких напрямках:

- при статистичному аналізі злочинності за особами;
- при вивченні причин та умов учинення конкретних злочинів;
- при проведенні заходів попередження службами та підрозділами органів внутрішніх справ з особами, що схильні до вчинення злочинів;
- в діяльності судів при призначенні покарання;
- при проведенні оперативно-розшукової діяльності.

Причини та умови вчинення конкретних злочинів багато в чому пов'язані з особистістю злочинця. Якості особистості, що сприяли вчиненню злочину, дають можливість звернути увагу на особливості соціального мікросередовища, яке сприяло формуванню цих якостей (родини, навчального та трудового колективу, неформальних соціальних груп тощо).

Все це дозволяє слідчому відобразити отриману інформацію і встановити істинні причини та умови вчиненого злочину.

Для профілактики злочинної поведінки та виправлення злочинця доцільним є використання типологічного методу вивчення особистості та спеціального класифікатора профілактичних заходів. Також знання особливостей особистості злочинця відіграє важливу роль при призначенні судами обґрунтованого покарання і при виконанні покарання в процесі її виправлення.

Спираючись на вищенаведене, можна зробити такі висновки.

1. Розробка проблеми особистості злочинця має велике теоретичне та практичне значення у сфері боротьби та попередження злочинності.

2. *Особистість злочинця та особистість не злочинця* відрізняють не окремі ознаки, а лише їх сукупність.

3. Категорія *особистість злочинця* є багатогранною категорією, яка відображає соціально-демографічні та психологічні властивості особи як біологічної істоти, що має свободу вибору, але свідомо обирає таку поведінку, яка пов'язана із вчиненням суспільно небезпечного діяння.

Список використаних джерел

1. Антонян Ю. М. Психология преступления и наказания / Ю.М. Антонян, М. И. Еникеев, В. Е. Эминов. – Психология преступления и наказания. – М. : ПЕНАТЕС-ПЕНАТЫ, 2000. – 451 с.
2. Бачинин В. А. Философия права и преступления / В. А. Бачинин. – Х. : Фолио, 1999. – 607 с.
3. Даньшин И. Н. Общетеоретические проблемы криминологии: монография / И. Н. Даньшин. – Х. : Прапор, 2005. – 224 с.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн. – Кн. 2: Криминологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А.П. Закалюк. – К.: Ін Юре, 2007. – 712 с.
5. Зелинский А.Ф. Криминальная психология : научно-практическое издание / А.Ф.Зелинский. – К.: Юринком Интер, 1999. – 240 с.
6. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей / А.Р.Ратинов. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 352 с.
7. Ситковская О. Д. Психология уголовной ответственности : монография / О. Д. Ситковская. – М. : Норма – Инфра-М, 1998. – 285 с.

The article is devoted to the analysis of scientific looks to personality of criminal, estimation of essence and determination of concept of personality of criminal.

Keywords: criminal, criminology, psychology, personality of criminal, concept.

Отримано: 15.03.2010

Проблеми впровадження технології модульного навчання

Здійснено теоретичний аналіз впровадження в процес навчання кредитно-модульної системи, порівняно особливості традиційних та модульних форм навчання. Визначено провідні психологічні фактори модульної технології, які детермінують успішність учіння студентів. Проаналізовано способи проектування змісту навчальних модулів. Обґрунтовано структуру, правила та вимоги проектування навчального модуля. Запропоновані рекомендації впровадження деяких активних методів навчання для вдосконалення якості навчання та можливостей проектування соціально-культурного простору певної навчальної дисципліни, що оптимізує не тільки професійне, а й особистісне зростання майбутніх фахівців.

Ключові слова: модуль, модульне проектування, соціально-культурний простір, кредитно-модульна система.

Проведен теоретический анализ внедрения в процесс обучения кредитно-модульной системы, сравнительный анализ традиционных и модульных форм обучения. Очерчены ведущие психологические факторы модульной технологии, которые детерминируют успешность обучения студентов. Обоснованы структура, правила и требования к проектированию учебного модуля. Проанализированы способы проектирования содержания учебных модулей. Предложены рекомендации внедрения некоторых активных методов обучения для совершенствования качества обучения и возможностей проектирования социально-культурного пространства определенной учебной дисциплины, которые оптимизируют не только профессиональный, но и личностный рост будущих специалистов.

Ключевые слова: модуль, модульное проектирование, социально-культурное пространство, кредитно-модульная система.

Вітчизняна система вищої освіти переживає переломний момент своєї історії – впровадження кредитно-модульної системи навчання. Результати цього процесу показали ефективність обраної стратегії: вона дає імпульс для різнобічного розвитку особистості, активізує творчу діяльність студентів, їхню ініціативу, наближає викладача до конкретного студента, допомагає розкрити його індивідуальність. Адаже кредитно-модульна система допомогла у подоланні певних недоліків, а саме: неповно враховувались індивідуальні особливості студентів, з чим пов'язане нераціональне використання навчального часу; теоретична робота студентів не завжди належно пов'язувалась з соціальним життям тощо.